

ЦІНА НЕОБАЧНИХ СЛІВ

Ядивився на руїни Мар'їнки. Її фото облетіли усі світові медія. Це місто перестало існувати. Там не залишилося жодного цілого будинку. У 2023 році Мар'їнка виглядала як Берлін у 1945: руїна... Мені стало цікаво, як голосувала Мар'їнка. У 2010 році у виборчому окрузі, центром якого було це містечко, повірили у слова Януковича про те, що помаранчева влада довела країну до руїни – майже 89%, 112 325 мешканців цього міста, сусідніх міст та їх околиць.

«А то що – Путін нападе?!» – будь-які спроби апелювати у розмовах до здорового глузду зустрічали подібні глузливі відповіді. Переважно у російській версії: «А то что – Путин нападёт?!»

Більшість українців зневажали імовірність воєнної ескалації та посилення безпекових загроз.

За кілька днів до другого туру президентських виборів 2019 року я зламався.

У лютому, за пару місяців до виборів ми з колегами проводили форсайт у Харкові. Якщо дуже коротко, форсайт – це такий аналітичний метод, який дозволяє моделювати імовірні сценарії розвитку подій.

Ми спробували спрогнозувати, які сценарії нас очікують у випадку, якщо президентські вибори виграє Порошенко, Тимошенко або Зеленський. Інші сценарії ми не розглядали, що болісно сприймалося прихильниками деяких інших кандидатів.

З усіх варіантів найбільш конфліктним і потенційно небезпечним був саме той, в якому президентські вибори вигравав Зеленський.

У тій нашій дискусії в лютому 2019 року я виходив з аналізу логіки Путіна.

Вочевидь, переобрання Порошенка на другий термін означало, що програми відновлення українського війська триватимуть далі.

Ситуація вже дещо змінилася за минулі п'ять років після того, коли Янукович та його уряд по суті знищили без бою українське військо, а ключові безпекові посади були віддані вихідцям з ФСБ Росії.

Замість п'яти тисяч боездатного війська, що залишилось від часів «стабільності» Януковича, за п'ять наступних років була створена нова армія.

І кожний новий день означав зростання нашого військового потенціалу. З кожним днем ціна ескалації для Ро-

сії збільшувалася. Нові ракетні комплекси, проекти створення безпілотників, що здатні долетіти до Кремля, нова артилерія – усе це збільшувало ціну вторгнення Росії. Росіянам ця авантюра коштувала б десятків тисяч втрат.

Це зменшувало шанси найбільш катастрофічного сценарію повномасштабного вторгнення, хоч і не знімало на усі 100%.

Через одну дуже просту причину: ми чітко розуміли, де лежать ключі від цієї війни, хто її розпочав і чому. Кремлівський карлик чітко розумів, що із таким супротивником як Порошенко перемога Москви не виглядає гарантованою.

Зусилля українців за цим сценарієм дозволяли підтримувати «status quo» до того моменту, поки в Україні не з'являться мілітарні та дипломатичні можливості звільнити окуповані території.

Якби перемогла Тимошенко – ситуація скоріш за все розвивалася б за грузинським сценарієм. Тобто після гострої фази воєнної конфронтації проросійський уряд намагається не публічними методами повернутися до «мирного співіснування» та «бізнесу як завжди». Конфлікт переходив у стадію «глибокої заморозки». Цей сценарій не передбачав повернення окупованих територій.

Натомість обрання Зеленського – рано чи пізно – означало ескалацію військових дій.

Логіка кадебіста Путіна для тих, хто багато років працював із розсекреченими документами радянських спецслужб та був знайомий із арсеналом російських міфів про історію, – логіка Путіна була зрозуміла та легко піддавалася реконструкції.

«Сталін – ефективний менеджер», «розпад СРСР – найбільша геополітична катастрофа ХХ століття» – ці «підказки» Путіна не залишали жодних ілюзій, що він мріяв відновити СРСР. Також було ясно, якими методами він буде діяти.

Путін мав травму. У 1989 році він сидів у радянському представництві в Дрездені оточений натовпом демонстрантів. Він перелякано телефонував у Москву. А Москва – мовчала.

Вона ніби перестала існувати – вся ця величезна махіна з десятками тисяч танків, тисячами ядерних боеголовок – весь цей безкінечний простір від Фінської затоки до Берингової протоки ніби перестав існувати. Уся велич Імперії Зла ніби розчинилася, ніби була змита хвилею – навіть не цунами – оксамитових революцій 1989 року.

Це була криза. Його дуже особиста криза. Він мав пункт – відновити СРСР.

Путін цілком міг вважати, що обрання Зеленського відкривало для цього вікно можливостей.

Бо ось він – володар золочених палат, тисяч танків та «Іскандерів», колишній директор ФСБ, прем'єр-міністр та біс його знає скільки років президент безграничної Росії. Він – людина величезного управлінського досвіду, «той, хто всіх переграє», хто пережив у Кремлі чотирьох американських президентів і навіть Меркель!

А цей хто – клоун, комік, капітан КВН?! Абхачочешся, як страшно: він взагалі знає, де у його власної держави кнопка? Він взагалі пам'ятає, що головна кнопка – у мене?!

В запаленій уяві московського диктатора обрання Зеленського вкладалися у стереотипні уявлення про failed state.

Поява коміка Зеленського у головному владному кабінеті в Україні в системі координат Путіна виглядала як симптом неспроможності української державності: «Все: догналися в демократію! Можна тепер їх брати голими руками!»

Авжеж, у нього могли бути сумніви щодо реакції міжнародної спільноти. Авжеж, у нього могли бути сумніви, чи є резон переходити до активних дій поки Зеленський мав велику підтримку громадян. Але це вже тактика – вибрати слушний момент для реалізації плану.

Стратегічно Путіну було ясно: росіяни та українці – один народ, Україна – штучний витвір, відновленому СРСР – бути! «Цілі – ясні! Задачі – определенні! За роботу, товарищи!»

І спочатку слова і дії Зеленського абсолютно вкладалися у ці уявлення Путіна.

19 березня 2019 року Дмитро Ілліч лагідно питав Володимира Олександровича:

– Ти уявляєш собі переговори у форматі Путін з Зеленським?

– Та треба говорити дуже просто! Чого ви хочите? Ваші умови! Чого ви до нас прийшли?

Написали пункти: «Шо нада, рибята?!» І потім я б взяв оті пункти... Чесно кажучи, мир-то потрібний на наших умовах... А потім сказав: а ось наші пункти – десь посередині зійшлися би!

Слова і самого Зеленського і його найближчого оточення тоді відображали ілюзію значної частини суспільства, що «війну можна закінчити – головне перестати стріляти», що «війна вигідна баригам».

Я із відчаєм вчитувався у слова інтерв'ю одного з найближчих менеджерів Зеленського – Бориса Шефіра. Кореспондент питав його:

– Закінчувати війну на умовах агресора ви вважаєте нормальним?

– У жодному разі. У нас в передвиборчій програмі написано, якщо прибрати людей, матеріально зацікавлених у війні – вона закінчиться. У даному випадку колишній президент і його оточення були зацікавлені у продовженні війни. Ми їх прибрали, і я впевнений, що вона затихне. Війна перестане приносити дохід.

– А владу РФ ви не враховуєте?

– Якщо ми сильно забажаємо, то ми з ними домовимося.

Ці слова були сказані після виборів. Але вони відображали настрої більшості перед виборами. Це були дуже необачні слова.

Це була маніпуляція. Бо більшість українців придумала собі зручне виправдання: «бариги» прагнуть війни». Вони заперечували, що війну хотів той, хто її розпочав: Путін. Але вони увірували, що з Путіним можна домовитися. Будь-які раціональні аргументи вони зустрічали глузуванням: «А то що – Путін нападе?!»

До останнього я мріяв про чудо: що в останні дні перед другим туром виборів маніпуляції стануть очевидними, а здоровий глузд та інстинкт самозбереження переможуть необачність.

Для мене це була історія не про Порошенка, чи Зеленського. Це не була історія про персоналії. Це був вибір, якою фігурою ходити у цій шаховій партії. Але від цього залежав її результат. Бо в одному випадку безпекові виклики виглядали суттєво більш імовірними і трагічними, ніж в іншому. Той вибір означав виграти, чи програти шахівницю.

Перед виборами соціологію публікувати було неможна за законом. Незнання народжувало марні сподівання.

12 квітня 2019 року у кулуарах Київського безпекового форуму я зустрів Арсенія Яценюка, колишнього прем'єра та організатора цього саміту:

– Ой, Саш, привіт!

– Які там перспективи по закритті соціології?

– З таким розривом вибори не виграють!

Через два дні у Парижі згорів собор Нотр-Дам. Палав символ європейської цивілізації. І мені здавалося, що в тому полум'ї згорає все, у що я вірив. І мене – «накрило». Це стало останньою краплею.

Я відчував відчай. Я відчував безсилля. Перед нами вставали велетенського масштабу загрози. Але більшість не хотіла їх бачити. А тих, хто про ці загрози говорив вголос, – знецінювали і таврували «порохоботами».

Я не міг тоді знати масштабів жахиття. Тоді мені видавалося, що Путін від «активних заходів» – інформаційних спецоперацій та індивідуального терору на зразок вбивства в центрі Києва журналіста Павла Шеремета чи колишнього російського депутата-утікача Дениса Вороненкова – перейде до ескалації на Сході та Півдні. Путіну потрібна була вода для Криму. Крим засихав. Його сільське господарство вмирало. Мені видавалося, що Ескалація на Сході та Півдні – це цілком в логіці Путіна.

Я відчував біль. Я з жахом уявляв масштаби майбутніх втрат. Я бачив, що ті, хто в ті дні так веселилися, заплатять за власні необачні слова жахливу ціну. І я розумів, що за необачність більшості заплатять усі.

Мені опускалися руки, бо тоді здавалося, що я не зробив усього, що мав зробити, щоб мій народ засвоїв уроки історії.

Того дня я занотував: «Моя робота – це просвітництво. Відчуття, що не впорався із завданням. Відчуття, що нічому не навчив».

У 2017-2019 роках ми тоді намагалися особливо інтенсивно проговорювати досвід помилок Української революції. Ми багато писали і говорили про причини поразки Української республіки у 1917-21 роках. Я боявся, що ми не збудували достатньо сильних державних інституцій, достатньо сильної української ідентичності, яка б оберігала нашу державу.

За рік до президентських виборів мені здавалося, що досвід 2014 року давав надію вистояти. Я писав для «Українського журналу» в Празі про 2014 рік:

«Чому українська незалежність вистояла після 2014 року? Тому що вона не вистояла у 1918-му.

Це був негативний досвід, пам'ять про який мобілізувала активну частину суспільства – ті 20%, які вважають, що те, як вони живуть, залежить від них самих. Конформна більшість злякалася і грала за правилами активної меншості.

Чим менше конформісти боятимуться ідей з того порядку денного, що був нав'язаний активною меншістю, – тим швидше відбуватиметься реванш минулого...

...Конформізм більшості був вихований жахиттями то-

талітарного минулого. Поведінкові стереотипи здатні відтворюватися в поколіннях, які самі не мають досвіду існування в умовах тоталітарного минулого. Але бабусі і дідусі кажуть або «не висовуйся!», або «не бійся, борись!»

Питання української перспективи в майбутньому – це питання вибору 20-літніх та 30-літніх між «не висовуйся!» та «не бійся, борись!».

І попри досвід 2014 року напередодні президентських виборів 2019 року мені здавалося, що маятник вирушив у зворотній бік: вибір був зроблений. Конформна більшість тих, кому «какая різниця», остаточно перемогла проактивну меншість, якій «не все одно».

21 квітня 2019 року я вийшов на поріг рідної 112 школи у Харкові, де я голосую. Поруч – старша жінка голосно сповідалася про Зеленського: «Следующие 5 лет, наконец, проживём нормально!»

Мені стало моторошно.

Через чотири роки, коли я намагаюся зафіксувати усе, що я думав у ці драматичні часи, мушу визнати: протягом цього року не минуло жодного дня, щоб я не згадав її. Як їй там живеться під бомбами і ракетами? Нормально?

Зелені білборди обіцяли: «21 квітня 2019 – КІНЕЦЬ ЕПОХИ БІДНОСТІ».

Курс долара у квітні 2019 року був 27 грн. Через 4 роки став – 37 гривень за долар.

Курс євро у квітні 2019 року був 30 гривень, став – 41 гривню за євро.

Бензин коштував 26-30 грн за літр, став – 46-48 грн.

Салат цезар в середньому ресторані – коштував 90-120 грн за порцію, став – 200-220.

10 яєць у квітні 2019 року коштували 20-22 грн, 10 яєць у квітні 2023 року коштують 70 гривень.

Літр молока коштував 24 гривні, став – 40 гривень.

Інфляція у 2019 році була 4%, у 2022 – 26%.

Зеленський на теледебатах на стадіоні питав Порошенка: «Чи не хотіли б ви взяти участь в експерименті і спробувати прожити на 1500 гривень пенсії хоча б місяць?»

Мінімальна пенсія «за Порошенко» складала 1497 гривень, через 4 роки «за Зеленського» мінімальна пенсія складала 2093 гривні.

Чутки про «Кінець епохи бідності» через чотири роки після «кінця» звучать дещо перебільшеними.

Насправді необачні слова, яким виборці повірили у 2019 році, були лише наслідком того, що вони не навчилися критично ставитися до слів, які прозвучали у 2010 році.

Перше речення передвиборчої програми Віктора Януковича кричало капслоком: «БЕЗДАРНА І НЕПРОФЕСІЙНА ВЛАДА ДОВЕЛА КРАЇНУ ДО РУЇНИ!»

Янукович затаврував своїх політичних супротивників на чолі із попереднім президентом Віктором Ющенком: «ВОНИ ЗАБУЛИ ПРО ДЕРЖАВУ, ДОВЕЛИ КРАЇНУ ДО БАНКРУТСТВА, ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ РУЇНИ, принесли в жертву своїм особистим амбіціям майбутнє України, добробут її громадян. ЗМІНА ВЛАДИ – ПЕРШИЙ КРОК НА ШЛЯХУ ДО ОНОВЛЕНОЇ КРАЇНИ»

Правда ж полягала в тому, що «Помаранчеві роки» – це був час найбільш динамічного зростання усіх економічних показників за всю історію України від часів неоліту.

Таких темпів зростання доходів як звичайних громадян, так і ВВП цілої країни не було ані до ані після.

За твердженням самих громадян їх доходи за перші два роки після Помаранчевої революції зросли у 2 рази.

«До Ющенка», у 2004 році ВВП був десь 65 млрд доларів, а на піку – в 2008 році – став майже 180 млрд. Тобто за 4 роки прибутки вирости майже у три рази.

Але у 2010 році 12 мільйонів 481 тисяча 266 виборців повірили Януковичу, що найбільші темпи економічного зростання за всю історію України – це «помаранчева руїна»!

Після цього Янукович порозставляв на всі ключові безпекові посади голів Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України колишніх фесбешників, позаяк «колишніми» такі персонажі не бувають. Через 4 роки від української армії залишилися «ріжки і ніжки».

20 лютого 2014 року Путін розпочав агресію проти України. Президент Янукович, прем'єр-міністр Азаров, міністр оборони Лебедєв і внутрішніх справ Захарченко, голова СБУ Якименко, кілька десятків ключових державних посадовців втекли з країни, кілька генералів перейшли на бік Росії.

28 лютого 2014 року зібрався новий склад Ради національної безпеки та оборони України.

Головував виконувач обов'язків президента, голова Верховної Ради Олександр Турчинов.

Доповідав – новопризначений міністр оборони – Ігор Тенюх: «Буду говорити відверто. Сьогодні у нас немає армії. Вона системно знищувалась Януковичем та його оточенням під керівництвом російських спецслужб. Сьогодні ми зможемо зібрати зі всієї країни військове угруповання чисельністю біля 5 тисяч військовослужбовців, здатних виконувати бойову задачу».

Цим 5 тисячам боездатного війська у одному Криму протистояло угруповання у 38 000 російських солдат... Крим був анексований. Почалася війна України за Незалежність.

Найбільше постраждало життя саме тих регіонів, у яких виборці найбільше підтримували Януковича.

У 2019 році 13 мільйонів 541 тисяча 528 виборців повірили Зеленському, що «війна вигідна «баригам», що війну можна припинити – «головне перестати стріляти» та про те, що можна «домовитися посередині».

Через 4 роки після виборів 2019 року свою ціну за необачні слова заплатили усі.

Я дивився на руїни Мар'їнки. Її фото облетіли усі світові медія. Це місто перестало існувати. Там не залишилося жодного цілого будинку. У 2023 році Мар'їнка виглядала як Берлін у 1945: руїна. Справжня руїна. Усе було розкатане на дрібні камінчики.

Мені стало цікаво, як голосувала Мар'їнка.

У 2010 році у виборчому окрузі, центром якого було це містечко, повірили у слова Януковича про те, що помаранчева влада додела країну до руїни – майже 89%, 112 325 мешканців цього міста, сусідніх міст та їх околиць.

У 2019 році у Мар'їнці повірили у слова Зеленського про те, що війну можна припинити – головне перестати стріляти 80% виборців – 69 711 мешканців цього містечка та його околиць.

У вересні 2021 року ми знову проводили форсайт. Цього разу – у невеличкому містечку Приморськ, на березі Озову.

Ми обговорювали поточні зміни і намагалися змодельювати можливі сценарії розвитку подій.

За минулі два роки Зеленський почав інтенсивно втрачати підтримку своїх виборців. Вже протягом року недовіра до Зеленського перевищила рівень довіри. Не довіряло Зеленському 53-55% виборців, довіряло – 40-43%. І було ясно, що за динамікою довіри до Зеленського спостерігають не лише українці.

Мене запитали: «Що чекати від Путіна?»

Стояла майже літня погода. Ми сиділи у затінку каштанів. Здалека було чути шум моря. Про погані речі взагалі не хотілося говорити...

– Путін має пунктик щодо «відновлення СРСР». Він патологічно зацікавлений на символізмі дати 25 грудня цього 2021 року – рівно 30 років, як СРСР офіційно перестав існувати. Через рік – 100 років як СРСР був створений.

Думаю, що між цими подіями відбудеться щось, що на символічному, чи на практичному рівні буде означати спроби відновити СРСР «до дати» – до столітнього ювілею його заснування.

Що саме він буде робити: спробує «денонсувати» Біловезькі угоди, остаточно анексує Білорусь – складно сказати напевно...

Про ескалацію на Сході і тут – на Півдні говорити не хотілося, але також було неможливо на сто відсотків заперечити таку імовірність...

Ми тоді не знали, але усі процеси вже були запущені.

Оглядаючись у події 2021 року, тепер стає зрозумілим: Путін спостерігав за подіями в Афганістані. Реакція світу на події в Кабулі стала для Путіна відмашкою: пора! Йому здалося, що США дискредитовані цією ситуацією та не будуть втручатися у події в Україні так само, як у лютому 2014 року.

Отже, Путіну здавалося, що карти склалися. У Києві в головному кабінеті сидить ані нащо не здатний клоун. Його підтримка падає. Стосунки Києва із Вашингтоном після низки скандалів виглядали м'яко кажучи прохолодними: «Ніхто не буде воювати за Данцинг!» Можна було пускати фігури в хід. Наближався лютий...

У цій історії було сказано багато необачних слів. У січні Зеленський пообіцяв, що на травневі «як завжди – сонце, вихідні, шашлики!» З шашликами не склалося. Почалося те, про що виборці Зеленського глузували перед виборами: Путін напав.

1 лютого 2021 року Зеленський заявив: «Якби я тоді був президентом, ми б там всі вмерли в Криму, але ми б туди «зелених чоловічків» не пустили!»

Через рік – у лютому 2022 року раптом «віддали» і Херсон, і Маріуполь.

Після 24 лютого 2022 року росіяни окупували територію, яка у три рази перевищувала все те, що було окуповано раніше. Було окуповано 7% території України, стало – 20%.

Ціна необачних слів є страшною: за наступний рік цілі міста перестали існувати, сотні тисяч людей втратили свої хати, будинки, родинні фото, сімейні могили, десятки тисяч наших людей – втратили життя.

Вони не хотіли вірити, що війни прагнули не бариги, а Путін. Вони не хотіли знати, що їх життя перетворять на руїну не Ющенко та Порошенко, а Путін.

Мені досі болять, що тоді 4 роки тому я так і не зміг докритися. Але тепер – через 4 роки російські ракети позбавили моїх співгромадян небезпечних ілюзій.

Ціна необачних слів – руїни знищених міст. Мар'їнки, Попасної, Вугледара, Бахмута та Маріуполя.

Я досі не знаю відповіді: як навчити людей передбачати наслідки своїх рішень та усвідомлювати наслідки своїх рішень.

Натомість я знову переконався: за необачність більшості заплатять усі. Незабаром смерть постукала втретє. Щоб нагадати мені про мою необачність.

Так, я теж помилявся...

Олександр ЗІНЧЕНКО
історик, публіцист

<https://www.istpravda.com.ua/>
21 квітня 2023 року